

Lazar Džamić
CVJEČARNICA U KUĆI CVEĆA
Kako smo usvojili i živeli Alana Forda

impresum

IZDAVAČI

*Naklada Jesenski i Turk, Zagreb
Heliks, Smederevo*

ZA IZDAVAČE

*Mišo Nejašmić (Jesenski i Turk)
Bojan Stojanović (Heliks)*

UREDNIK

Ognjen Stripić

LEKTORICA

Aleksandra Dragosavjević

DIZAJN

Boris Kuk

TISAK/ŠTAMPA:

Stega tisak d.o.o., Zagreb

www.jesenski-turk.hr

www.heliks.rs

© 2012 Lazar Džamić

Zahvaljujemo Bernardu Radovčiću (Strip-agent)

na dopuštenju za upotrebu materijala iz stripa Alan Ford.

Color iz Novog Sada i Nemanja Vujović su bili ljubazni da nam daju prava za korištenje slika iz stripa za Srbiju i Crnu Goru.

Lazar Džamić

**CVJEĆARNICA
U KUĆI CVEĆA**

*Kako smo
usvojili i živeli
Alana Forda*

*Naklada Jesenski i Turk / Heliks
Zagreb / Smederevo
studen / novembar 2012*

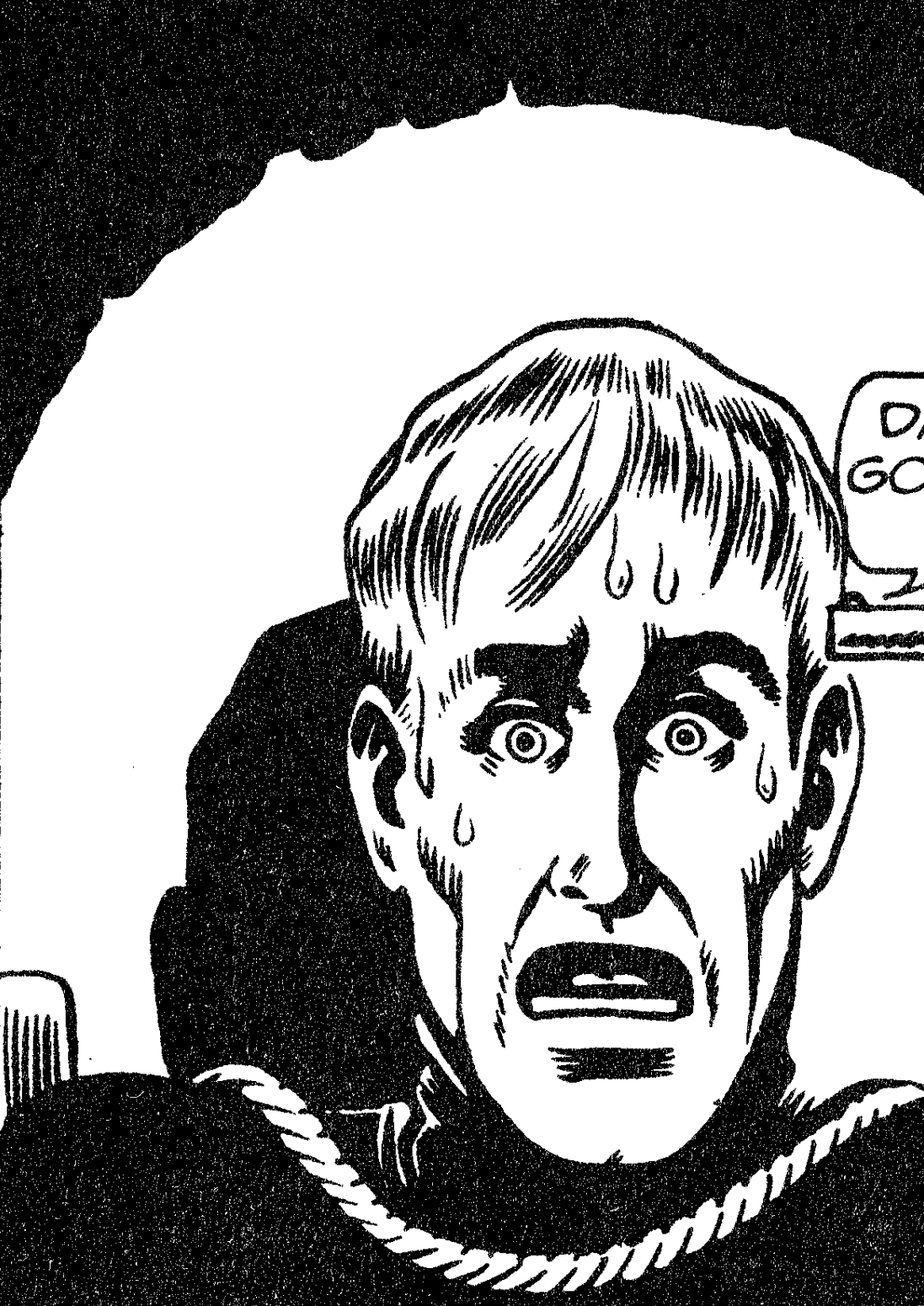
SADRŽAJ

UVOD	8
OD FENOMENA DO SIMBOLA: ALAN FORD KAO ENERGIJA	8
ALAN FORD KAO STARA POZORIŠNA TRADICIJA	18
NADREALNA FARSA KAO NAS NAČIN ŽIVOTA	46
SATIRIČNA KRITIKA KAPITALIZMA (I KOMUNIZMA)	68
OPTIMISTIČKI DILETANTIZAM KAO STRATEGIJA PREŽIVLJAVANJA ...	84
HRVATSKI PREVOD KAO POJACIVAČ FARSICNOG NABOJA	98
CRTAČKI STIL ONOMATOPEJE I VIZUELIZACIJA EMOTIVNIH STANJA	110
ALANFORDOVSKI UNIVERZUM	128
UBRZANA HRONOLOGIJA	136
ZAHVALNOST	139
O AUTORU	141

Dani. Adi i Mari: život je gde ste vi.

*Smederevu, neiscrpnom
rudniku nadrealne edukacije
i inspiracije.*

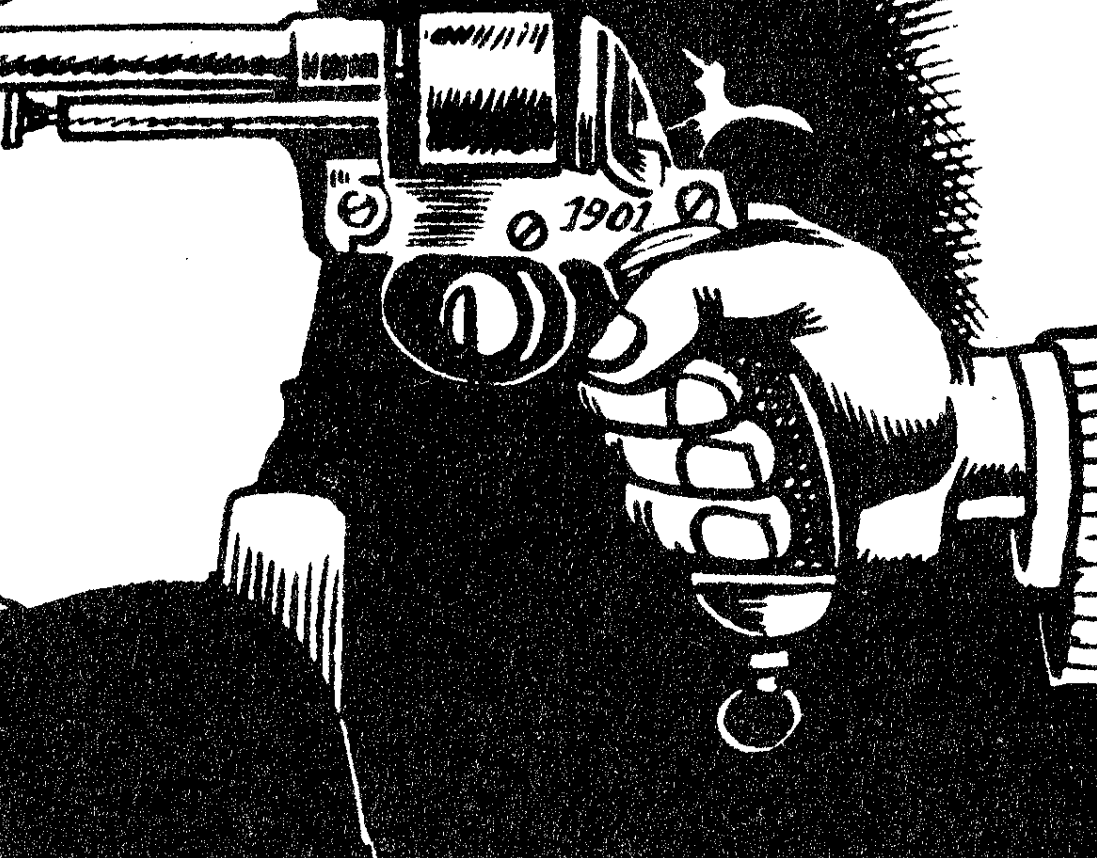
*Mojim roditeljima, bratu, babama i dedama,
što su mi dopustili da budem ono što jesam.*

D
GO

O.K., MOMČE. VIDIM DA NE
NAMJERAVAŠ GOVORITI.
DAJEMO TI POSLJEDNJU
PRILIKU. TKO SI I TKO TE
JE POSLAO?

A, DA
GOVORIT
ĆU!

O. UVOD

OD FENOMENA DO SIMBOLA: ALAN FORD KAO ENERGIJA

Skoro niko u svetu, osim bivših Jugoslovena i nešto Italijana, ne zna za Alana Forda.

Ozbiljno.

Na primer, Sajmon. Sajmon je prijatelj Mike Tasića, moga prijatelja ovde u Londonu. Sajmon je čovek koji se bavi stripovima. Posao mu je da distribuira svetske i britanske stripove po Britaniji. Sajmon zna sve o stripovima. Profesionalac.

Ili je bar tako mislio dok ga Mika i ja nismo pitali za Alana Forda. “Koga?” začudio se Sajmon. Mika i ja smo mu ispričali o stripu. Nikad čuo. Ni izdaleka.

Drugi Sajmon – Robinson – moj je bivši kolega sa posla. Kreativni direktor, oksfordski đak, čovek koji zvanično zna sve na svetu. Zato nikada ne učestvuje u kvizovima u pabu (popularna zabava na poslu u Londonu), nije fer prema drugima. Sajmon je predavao nemački u Nemačkoj i sa mnom voli da razgovara o marksizmu i filozofiji Slavoj Žižeka. Sajmon je čitao sve moguće svetske i evropske stripove – vrlo neobična zanimacija za jednog Engleza – ali za Alana Forda nikada nije čuo.

U redu, već čujem primedbu čitalaca koji su upućeniji u istoriju Alana Forda, u pitanju je englesko govorno područje, a strip ***nikada nije preveden na taj jezik.*** Iz ugla našeg iskustva i sama ta činjenica je zapanjujuća (ili ne, zavisi od tačke gledanja), ali je tačna. Nikada. Uprkos činjenici da je za lice glavnog junaka kao model poslužio irsko-britanski glumac Piter O'Tul. (Moj lukavi plan je da taj dugonedostajući prevod uradim u bliskoj budućnosti, ali to je neka druga priča, sa neizvesnim ishodom).

Da u pitanju nije samo svojevrsna anglosaksonska anomalija, govori i sledeće: ni u ostatku sveta gde je prevod pokušao, 'fordač' nije uspeo da preživi više od nekoliko izdanja, nedovoljno da se registruje na bilo kom masovnijem društvenom radaru, uključujući i ozbiljne ljubitelje stripa. Ta tužna litanija pokušaja ukratko izgleda ovako:

*Francuska samo 12 izdanja, onda smrt.
Makedonija isto.
Brazil tri izdanja. Kaputt.
Danska šest izdanja. Zaborav.
Kosovo samo pet izdanja.*

Jedino u svojoj matičnoj Italiji je Alan Ford dostigao nivo popularnosti koji bi se mogao nazvati masovnim, ali ni tamo ni na koji način nije utkan u kulturno tkivo društva kao što je kod nas. Tamo je bio samo jedan popularan strip, kod nas je postao deo kulturne baštine. Ta činjenica nije slučajnost: Italija i bivša Jugoslavija – posebno Srbija, Hrvatska i Bosna (SHB) – dele neke mentalitetske karakteristike koje su bile vrlo plodno tlo za vrstu humora i pogleda na svet koji definišu 'fordovsku' poetiku. S time što je kod nas delovao i na potpuno drugim nivoima. Što je tema ove knjige.

Alan Ford je na našim prostorima više od običnog kulturnog artefakta. Vrlo je mali broj stripova – umetnička forma u socijalizmu uglavnom smatrana za infantilnu i ‘za decu’ – koji su ostali u kolektivnom sećanju nekoliko generacija, i to ne samo pojedinih kulturnih grupa. Čitavih generacija. Mirko i Slavko su sličan primer, ali danas više kao uvredljiva i ironična etiketa trapave i diletantske propagande (‘Mirko, pazi, metak! Hvala, Slavko.’) nego što nudi bilo kakav kvalitet dramaturškog ili vizuelnog pristupa. *Asteriks i Talični Tom? Zagor, Blek Stena? Korto Malteze?* Možda. Možda se njih i sećamo, možda smo usvojili jednu ili dve njihove karakteristične fraze, ali da li su na nas ostavili tako dubok utisak prepoznavanja aktuelne realnosti kao Alan Ford? Da li su dotakli nešto vrlo duboko u našem represivnom (i represiranom) balkanskom biću? U to sumnjam.

Alan Ford se, tom čudesnom magijom kojom se kulturne *meme* prikače za društveno tkivo, kod nas transformisao od fenomena u nešto mnogo veće, mnogo trajnije, mnogo značajnije: u simbol. Fenomen je mera neočekivane popularnosti; fenomen takođe ima vremensku komponentu: nešto može biti fenomen tokom određenog perioda, i onda se zaboravi. Pitajte Rika Estlija. Ili *klik-klak*.

Za razliku of fenomena, simbol je označivač transcendentnog, ‘skraćena’ za nešto veće, kompleksnije, što se krije iza njega. Simbol reprezentuje višu, moćniju, superiorniju realnost (potencijalnu, jer je retko objektivna). Simbol je jedno veliko obećanje, gigantska metafora. I najčešće, simbol je atemporalna pojava: uspešni simboli teže da traju dugo.

Moćni simboli retko lažu, makar u smislu da uvek poseduju stvarnu, opipljivu, rezonancu sa određenim društvom, ili njegovim delom, u jednom specifičnom istorijskom ili kulturnom momentu. Ponekad, oni prirodno isplivaju na površinu kao fokusirane reprezentacije ideja koje su nam važne iz nekog

kolektivnog razloga; ponekad su veštački kreirani i ukljukani u naša grla na silu, ali i tada jedino mogu da opstanu ukoliko ljudi veruju u ideje koje simbol reprezentuje.

Moćni simboli imaju ukus istine. ***Moćni simboli su ideje, a ideje su energija*** (u sjajnoj frazi Džona Heggartija, legende svetskog oglašavanja). I to je to: Alan Ford je energija koja se spojila i moćno zavibrirala sa nekim drugim domaćim idejama i energijama u jednom važnom i interesantnom trenutku naše istorije i s vremenom postala jedan od preživelih simbola za život u nekoj bivšoj državi koja je za sebe mislila da je kraj istorije i početak budućnosti.

Ove godine, 2012, u prilici smo da obeležimo tačno 40 godina od prvog pojavljivanja 'fordača' na našem tržištu: Vjesnikovo izdanje iz 1972. Pravi momenat za jednu do sada nenapisanu ozbiljnu analizu Alana Forda kao nečega što predstavlja vrlo neobičnu – i na mnoge načine, značajnu – društvenu pojavu: alhemijsku transmutaciju stranog kulturnog proizvoda u nacionalnu baštinu zemlje primaoca. Mimetičko presađivanje kreativnih energija, kulturni ekvivalent voćnog kalemljenja. Alan Ford je sada deo našeg kulturnog tkiva – našeg simboličkog 'genoma' – na isti način na koji su to i Tesla, Ivo Andrić ili Duško Kovačević.

Taj proces mi je bio previše interesantan da bih ga ignorisao. Ja sam, inače, čovek koji pati od neizdrža. Ako me ideja ujede, zarazi, ja jednostavno ne mogu da je se otresem. Ideje su, takođe, i krpelji. Tako je bilo i sa ovom knjigom. Ona je mene pronašla, ne ja nju. Godinama sam u sebi nosio, kao i većina drugih čitalaca Alana Forda za koje znam, samo nejasno osećanje, potmulo zujanje u duši, da je taj strip, negde, mnogo značajniji od sume fantastičnih trenutaka koje mi je pružio kao mladom čitaocu. U krajnjoj liniji, svi znamo da je Alan Ford bio uspešan. Strip je oduvek, od *baby-boomera* do *Generacije F* ('F' je za Fejsbuk) bio deo nas, sveprisutan koliko i ratovi, krize,

fudbal, mamino kuvanje i kafana. Tek nedavno, sa distance od jedne decenije i hiljadu i nešto kilometara koji dele London od naših prostora, to zujanje se odjednom, kao na starom 'Kosmaj' radiju, izoštrilo u jasan glas: odgovor na pitanje ***Zašto su Jugosloveni usvojili Alana Forda?*** Zašto je došao i ostao i postao deo nas.

Kada saberem sve što sam do sada naučio, kada poređam jedan pored drugog sav moj kulturni arsenal: onaj koji sam doneo sa Balkana i onaj koji sam stekao putujući po svetu i živeći u Engleskoj, kada otvorim obe nacionalno-semiotičke bisage i izložim analitičkom suncu njihov sadržaj, mislim da postoji šest glavnih razloga zašto smo mi, posebno mi, toliko zavoleli Alana Forda.

Prvi razlog je interesantan jer je vezan za jednu starinsku, ali i dalje vitalnu, umetničku formu koja je Maksu Bunkeru – idejnom ocu stripa i scenaristi – posebno omiljena i direktno je inspirisala strip i njegove karaktere. Ta forma, kojoj je Alan Ford samo jedan od brojnih modernih primera, i dalje je živa i zdrava na našim prostorima.

Drugi je neodvojiv od realizacije da je nadrealna farsa, preovlađujuća atmosfera Alana Forda, kod nas način života. Ponašam, 'način života', ne umetnički pravac. Razlika je drastična, suštinska, istorijska i svakodnevna i sedi u srcu našeg identifikovanja sa poetikom stripa i uokviravanja naše naklonosti.

Treći je satirična kritika kapitalizma, ali i bilo kog drugog korumpiranog i nekompetentnog režima. Smejući se Debelom Šefu, inspektoru Broku ili krmastim gradskim ocima, mi smo se smejali svim nekompetentnim šefovima, policajcima i političarima. Posebno našima.

Četvrti razlog je povezan sa inspiracijom i nadom koju je strip pružao kroz karaktere svojih glavnih protagonista, grupe TNT. Nepopravljivi diletanti, zaključani u svojevrsni ekvivalent naše, uglavnom disfunkcionalne, porodice i države, heroji Ala-

na Forda su bili slični nama. Nisu znali šta rade, ali su nekako isplivali. Njihovi 'hepiendovi' su bili naša moralna potpora.

Peti razlog leži u univerzalno hvaljenom Brixyjevom hrvatskom prevodu sa italijanskog i asocijativnim interpretacijama hrvatskog jezika u ostalim, posebno južnobalkanskim, republikama (državama).

Konačno, deo genija stripa je i način na koji je crtan i na koji su prikazana razna emotivna stanja protagonista. Meka i elastična Magnusova linija je inovativno balansirala u potpunosti između realizma i karikature, sa do tada neviđenim (barem piscu ovih redova, a kako se čini i ostatku čitalaštva) načinima da se vizuelno prikaže stid, zbunjenost, bes, arogancija, glupost i druga emotivna stanja, uključujući i farsičnu enciklopediju fizičkih karakteristika.

Ukratko, strip je pronašao vrlo kratak put do naših srca zbog svoje autentične inovativnosti, jedinstvenog glasa i interesantnog sinhroniciteta sa političkim, kulturnim i istorijskim miljeom bivše Jugoslavije.

Namera mi je da svaki od tih razloga u ovoj knjizi 'oljuštim' onoliko koliko mi dozvoljavaju sopstvene intelektualne sposobnosti. U krajnjoj liniji, pisati o humoru je samo za mrvicu bolje nego pisati o seksu – i jedno i drugo, kada se o tome priča umesto da se radi, je kao slušanje Betovena preko telefona: šta izađe sa druge strane samo je siromašna aproksimacija prave stvari.

Knjiga koju čitate započeta je kao serija eseja na beogradskom blogu Bašta Balkana (www.bastabalkana.rs) u junu 2011, zahvaljujući otvorenom umu urednika Zlatka Šćepanovića. Moju ideju je prihvatio sa misionarskom posvećenošću. Već nakon uvodnog teksta, reakcije čitalaca su pokazale da ništa tako dobro ne stimuliše raspravu na Balkanu kao razgovor o nama samima i neslaganja oko naših mitova. Broj čitalaca i komentara je rastao iz dana u dan, čineći ideju o knjizi sve više

opravdanom. Nekoliko poglavlja, skoro polovina knjige, nisu objavljena na blogu nego su sačuvana ekskluzivno za štampano izdanje. Čitav tekst je takođe prilagođen papiru: argument je proširen, obogaćen i malo više promišljen, makar i zbog toga što je blog mnogo brža, ali i mnogo efemernija, forma objavljivanja; knjiga je takođe obogaćena ilustracijama kojih nije bilo na blogu. Konačno, imao sam vremena da se 'odmaknem od vozila' na nekoliko meseci, koliko je trebalo da od prve verzije tekstova dopuzim do ove, i da rukopis pogledam očima stranca. To je uvek bolno iskustvo...

Zašto knjiga, uopšte? Zašto nisam ostavio sve na blogu? Zato što sam, za nekoga ko se profesionalno bavi digitalnim biznisom i marketingom, i dalje veliki ljubitelj knjiga. Bio sam, a i dalje sam, ubeđen da je štampani objekat – analogni artefakt u svoj svojoj linearnoj veličanstvenosti, lišen svake hipertekstualnosti – iz nekog razloga najbolji medijum za ove eseje. Web strana, uključujući i popularan blog, je stvar koja vetri, koja ima određeni, kratak, vek trajanja; i dalje je na serveru, to je tačno, i dalje se može naći na pretraživačima, ali je u pitanju bestelesna, neatomska stvar (Nikolas Negroponte nam maše iz pozadine, ako ste primetili...). Web strana, uprkos Google-u, lako bude zatrpana lavinom novih, i mentalno i bukvalno.

Fizikalnost knjige poseduje određenu konačnost, telesnost koju digitalna strana nema. Jeste starinska, jeste skupa, jeste nefleksibilna, ali u isto vreme nam pruža *odmor od izbora*: nije *funkcioidna*, ne može se koristiti na sto različitih načina, ne grana se u hiljadu konektovanih linkova koji čitanje pretvaraju u površno skeniranje sadržaja (verujte Makluanu: mediji zaista menjaju naš mozak, i neke od promena koje donosi internet slute pomalo na problem). Knjiga ne daje izbor: počinje sa jedne strane, ide samo u jednom pravcu i završava se samo

na jednom mestu. Ne zavisi od toga da li čitalac ima vezu sa internetom ili pokrivanje mobilne mreže. Ne zavisi od pune baterije. Nosi se u džepu, tekstilnom serveru, ne na hard disku. Knjiga je poslednji masovni pre-post-moderni objekat, jedna stvar koja radi samo jednu stvar. I zato mi se sviđa.

Nemam nikakve sumnje da ćete vi, čitaoci, knjigu tretirati samo kao bazičnu građu za mnogo dublju konverzaciju o 'mestu i ulozi druga Forda u nacionalnoj istoriji'. Verujem da je kolektivna paleta mišljenja o razlozima za uspeh stripa kod nas mnogo šira od moje. Tekstovi koji slede su samo lična i sentimentalna interpretacija jednog interesantnog dela naše prošlosti i sadašnjosti i kao takvi, otvoreno priznajem tu mogućnost i primedbu, i svojevrsni počasni pozdrav mojoj mladosti.

Lazar Džamić

London, jun 2011. – januar 2012.

P.S. Moje duboko verovanje u jezičku ekonomiju me je navelo da u knjizi umesto punog naziva Alan Ford koristim 'AF', ili 'fordač', ili pridev 'fordovski' – ili bilo koju drugu skraćenicu za strip koja mi je u trenutku pisanja pala na pamet radi uštede prostora i izbegavanja ponavljanja. Nadam se da to nije bilo na štetu jasnoće.